

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ПЕРЕМОГУ У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 1941–1945 рр.: ДО ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті подається авторське бачення основних елементів наукового забезпечення формування політики національної пам'яті. Автор зосереджує увагу на суспільно-політичному та духовно-культурному значенні збереження пам'яті про перемогу над нацизмом для легітимності, територіальної цілісності сучасної України, формування української політичної нації. Звертається увага на згубність цілеспрямованих фальсифікацій історичного матеріалу для інформаційної безпеки України.

Ключові слова: історична пам'ять, політика національної пам'яті, гуманітарна політика, державотворення, інформаційна безпека.

Національна пам'ять є невід'ємною духовно-культурною та суспільно-політичною складовою існування української політичної нації (громадянської спільноти), дієвим чинником ідейно-духовного буття України, важливою передумовою забезпечення консолідації української політичної багатонаціональної спільноти (далі – український народ) в інтересах прогресу нашої держави як демократичної, соціальної європейської країни.

Вона являє собою, на наш погляд, сукупність стійких уявлень та знань української громадянської поліетнічної спільноти про її минуле (події, постаті, а також вшанування їх пам'яті), має суспільно консолідуючу форму щодо змісту запам'ятовування та увічнення. Основу національної пам'яті становлять ціннісні оцінки тих подій минулого українського народу, які справили вирішальний вплив на його історичний поступ, державне становлення, політичну самоідентифікацію, цивілізаційні досягнення, та консенсусне сприймаються в суспільстві.

Важливою складовою політичної діяльності (гуманітарної політики) Української держави виступає *політика національної пам'яті*. Остання являє собою сукупність унормованих в концептуальному й правовому відношеннях принципів, методів та конкретних державних й суспільно-політичних заходів з використання (урахування) інформації про історичне минуле в процесах державного (національно-державного) будівництва й соціокультурного відтворення політичної нації. У зв'язку з цим автор хотів би висловити власне концептуальне бачення *змісту політики національної пам'яті* як такої та її наукового забезпечення.

Політика пам'яті є діалектичним процесом взаємодії держави й соціуму (громадянства, суспільних інститутів, окремих соціальних груп тощо) з приводу оцінки соціальної значущості певних історичних подій

та процесів, визначення доцільності, місця та ступеню впливу пам'яті про них на хід державно-політичного та соціального розвитку. При цьому ступінь адекватності змісту державних заходів з приводу історичної пам'яті об'єктивним потребам поточного суспільного розвитку обумовлює рівень гармонійності у взаємодії держави та основної частини суспільства, готовність останнього сприймати концептуальні постулати і повсякденну практику політики пам'яті.

В своїй *змістовній основі, функціях, спрямованості та інших сутнісних характеристиках* політика пам'яті визначається, передовсім:

- особливостями державно-політичного, суспільно-економічного ладу та апарату державного управління, міжнародного становища держави;
- ступенем реального суверенітету країни (народу) у минулому та сьогодні;
- базовими (актуальними) потребами суспільного розвитку, конкретно-історичними викликами, що стоять перед певною державою (політичною нацією, народом тощо);
- перебігом історичного минулого, цивілізаційними традиціями певної держави (нації);
- особливостями конкретної культурно-освітньої системи, традиційної культури, етноконфесійним складом населення тощо.

Виходячи з чинного в Україні конституційно-правового поля, політика пам'яті має здійснюватися на таких принципах:

- законності та поваги до невід'ємних прав особи та громадянина;
- пріоритетності законодавчо визначених національних інтересів, узгодженості її настанов та змісту із політичним курсом України;
- науковості та об'єктивності;
- незалежності від кон'юнктурних політичних, корпоративних або нав'язаних ззовні впливів;
- громадянської прозорості та ідейно-методологічного плюралізму.

Реалізація політики національної пам'яті, на нашу думку, передбачає вирішення таких основних завдань:

- визначення, згідно зі стратегічними потребами розвитку України і її суспільства, змістовних пріоритетів та організаційно-правових засад провадження політики національної пам'яті;
- організацію уповноваженими державними установами та об'єднаннями громадян наукових, інформаційно-аналітичних, меморіальних, громадсько-політичних, культурно-просвітницьких та інших заходів, спрямованих на формування та утвердження національної пам'яті;
- сприяння державотворчим процесам, формуванню суспільної злагоди, громадянської єдності, патріотичної свідомості, нерозривного гуманітарного простору та міжрегіональної інтеграції в Україні;

- збереження, відповідно до чинного законодавства України, духовних та матеріальних носіїв пам'яті про минуле, залучення їх до формування національної пам'яті нинішнього та майбутніх поколінь українського народу;

- створення наукових та інформаційно-духовних передумов до відновлення історичної справедливості щодо жертв незаконних й антилюдських діянь та подій, які мали місце в минулому українського народу;

- забезпечення належного місця прищепленню науково обґрунтованих знань про минуле на різних рівнях здобуття освіти, у гуманітарній роботі з громадянами України;

- поширення об'єктивної інформації про минуле українського народу, його місце у цивілізаційному поступі людства;

- допомогу зарубіжному українству, на основі норм міжнародного права та добросусідства, у збереженні національної пам'яті як складової національно-культурної ідентичності;

- сприяння забезпеченню інформаційної безпеки, суверенних прав, територіальної цілісності України, її інтеграції в європейський гуманітарний простір.

Важливою передумовою забезпечення ефективності політики національної пам'яті, виведення її з під впливу конфронтаційних політизованих впливів, є її ґрунтовне наукове забезпечення. Наукове та аналітичне забезпечення формування державної політики з питань національної пам'яті (координацію наукових досліджень та підготовку аналітичних матеріалів з питань національної пам'яті) покладено на Український інститут національної пам'яті (УІНП) відповідно до Положення про УІНП, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2011 р. № 74 [див. докладніше: 1; 10; 17; 18; 19].

При цьому наукове забезпечення розвитку національної пам'яті про державотворчі, соціально-економічні, духовно-культурні традиції й досягнення, бойову й трудову звитягу, історичні трагедії українського народу спрямоване на розв'язання завдань, які мають вагоме суспільно-політичне значення:

- концептуальне обґрунтування цілісної моделі української національної пам'яті;

- налагодження, в межах компетенції УІНП, процесу безперервного наукового, аналітичного та інформаційного супроводу політики національної пам'яті;

- сприяння державотворчим процесам, формуванню суспільної злагоди, громадянської єдності, патріотичної свідомості, нерозривного гуманітарного простору та міжрегіональної інтеграції в Україні;

- узгодження існуючих моделей та різновидів пам'яті, поступове усунення розбіжностей у процесі формування національної ідентичності та формування загальноукраїнської моделі пам'яті;

- збереження й творче використання історичного досвіду та цивілізаційної спадщини, наслідування й розвиток кращих рис традиційної ментальності українського народу;
- формування у громадян України розуміння тяглості вітчизняного минулого, почуттів національної та громадянської гідності, патріотизму, мобілізація духовних сил і творчого потенціалу українського народу;
- забезпечення духовного зв'язку між поколіннями, виховання поваги до спільного минулого, гордості за досягнення предків і пошани до їх жертвості;
- створення наукових та інформаційно-духовних передумов до відновлення історичної справедливості щодо жертв історичних трагедій українського народу;
- допомога зарубіжному українству, на основі норм міжнародного права та добросусідства, у збереженні національної пам'яті як складової національно-культурної ідентичності;
- подальший розвиток фундаментальних і прикладних напрямів ряду галузей гуманітарної науки в Україні;
- унормування науково-організаційних засад діяльності Українського інституту національної пам'яті як науково-дослідної установи, що перебуває в управлінні Кабінету Міністрів України.

Нормативно-правову основу наукового забезпечення згаданої діяльності становлять Конституція України, закони України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інформацію», «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» та інші правові акти.

Основними шляхами наукового забезпечення політики національної пам'яті можуть розглядатися:

- розробка пропозицій щодо вдосконалення актів законодавства з питань національної пам'яті;
- експертиза профільних нормативно-правових актів у сфері гуманітарної політики, пов'язаних із проблематикою національної пам'яті;
- розробка рекомендацій та інших аналітичних документів для вищих органів державної влади та управління;
- надання науково-експертної допомоги Кабінету Міністрів України та іншим органам державної влади і управління у міжнародному співробітництві з гуманітарних проблем, зокрема з українцями за кордоном;
- виконання профільних запитів вищих органів влади та управління, громадсько-політичних об'єднань, громадян України та іноземних держав;

- проведення фундаментальних та науково-практичних досліджень, підготовка монографічних видань, наукових статей, дисертаційних праць, доповідей, оглядів, наукових статей та науково-довідкових видань;
- проведення наукових конференцій, нарад, «круглих столів», семінарів та інших зібрань з актуальних проблем національної пам'яті;
- здійснення моніторингу громадської думки щодо питань національної пам'яті;
- ініціювання, а також інформаційний супровід заходів держави з ушанування пам'ятних дат, подій, історичних постатей, відповідних проблем міжнародного співробітництва в гуманітарній сфері;
- популяризація наукових та аналітичних розробок УІНП, просвітницька робота, взаємодія із громадськими організаціями та засобами масової інформації.

Прикро, що в той час, коли вдячна пам'ять про звияту й жертвовність предків є справжнім «стратегічним ресурсом» життєвих сил Української держави, сфера історичної пам'яті стала жертвою штучної ерозії позитивної, суспільно значущої пам'яті про минуле, вилучення або «перекодування» змістів та світоглядних основ, котрі спираються на колективну пам'ять про минуле, впровадження у масову свідомість чужорідних тлумачень історії, які ведуть до дезінтеграції державницької організації та суспільного буття народу, прямої фальсифікації історико-документального матеріалу, демонізації історичної спадщини та традицій, ключових фігур вітчизняної історії. Наведені явища особливо промовисто підтверджуються історіографічною та інформаційно-психологічною ситуацією навколо історії України доби Великої Вітчизняної війни.

Безперечно, що з 1991 р. дослідження з історії українських земель роки війни суттєво збагатилися матеріалами раніш недоступних першоджерел. У контекст історії Другої світової війни поставлені, зокрема, проблема українського націонал-самостійницького руху. Однак, доводиться констатувати, що розвиток досліджень у згаданій царині здебільшого розвивається екстенсивно.

Переважають локальні, «дрібнотемні» праці із відчутним ідеологічним забарвленням, розраховані на сенсаційне «ураження» свідомості читача. Показово, що зникнення тягаря компартійної ідеологічної машини та відкриття доступу до джерел (чим певний час ще можна було пояснити великий попит на легковажну з наукового погляду спрямованість багатьох праць на теми історії війни) чомусь не призвели до врівноваженого вивчення цієї складної сторінки вітчизняної історії.

Кількісний доробок вчених та публіцистів незрозуміло повільно переростає в новий якісний рівень серйозних історико-аналітичних до-

сліджень минулого національно-визвольного руху – при тому, що саме такі дослідження мають становити науково-теоретичний фундамент законодавчих, наукових та просвітницьких кроків Української держави у напрямку формування неконфронтаційної національної пам'яті як складової консолідації української політичної нації. Водночас, політизація складних проблем історії Великої Вітчизняної війни та й інших актуальних проблем історичної науки, стала (поряд із сумнозвісною ерозією інтелектуального виміру буття України) причиною зниження методологічного рівня історичної науки [див. докладніше: 6].

Прикро, але для історика демократичної держави доступність практично усього комплексу спеціальних методів наукових досліджень, історіософських надбань різних наукових шкіл не завжди призводить до намагання комплексно застосувати їх до пізнання складних явищ минулого. Часто, з запалом неопіфіта, ми починаємо абсолютизувати ті чи інші професійні інструменти, механічно «імпортувати» певні кліше, не замислюючись над обставинами їх виникнення, ступеню виправданості науковою практикою. Вкотре підтверджується спостереження М. Бердяєва часів захоплення вітчизняної інтелігенції суто західноєвропейським інтелектуальним продуктом – марксизмом: «Засвоєння західних ідей і вчень... інтелігенцією було переважно догматичним. Те, що на Заході було науковою теорією, яка підлягала критиці, гіпотезою чи врешті-решт істиною відносною, частковою, що не претендувала на всезагальність, у ... інтелігентів перетворювалося на догматику, на щось на взірць релігійного одкровення» [7, с.101].

У рамках наукового повідомлення не можливо належно проаналізувати стан вивчення багатьох аспектів історичної долі України у 1941–1945 рр. Однак існує проблема (властива не лише вивченню періоду війни), яка багато дає для розуміння стану української історичної науки в цілому, і без вирішення якої спільним зусиллями гуманітарної науки навряд чи можна забезпечити науково-раціональну спрямованість історичної науки. Непросту ситуацію із різнобарвністю (від конструктивних дискусій до відвертої політизованої конфронтації) бачення історії України доби Великої Вітчизняної війни та Другої світової війни в цілому навряд чи можна повно зрозуміти без урахування загального методологічного стану історичної науки та процесів у суспільно-політичній думці (очевидно, що між цими площинами існує неодмінний зв'язок, однак докладний його аналіз потребує окремого серйозного дослідження).

Думається, що причини цьому слід шукати не тільки в соціально-психологічних особливостях авторів, але й у обмеженості методологічного рівня вітчизняної історичної науки. Важко не погодитися із професором О.Зинов'євим: «У сучасній науці про суспільство (мається на ува-

зі пострадянське суспільствознавство – *Авт.*) немає не тільки пристойної загальносоціологічної теорії, але й навіть теорій, що відносяться до окремих типів суспільства» [11, с. 203].

Крім того, все більше дає взнаки й ураження самого механізму раціонального мислення пострадянських народів, у першу чергу – їх інтелігенції. «В результаті економічних та інформаційно-психологічних війн, – зазначає сучасний вчений С. Кара-Мурза, – була розмонтована “центральна матриця” світогляду, населення втратило цілісну систему ціннісних координат... До 1991 р. радянський народ був великою мірою “розсипаний” – залишилася маса людей, які не мають надособистісної свідомості й колективної волі. Ця маса людей втратила узгоджену картину світу й здатність до логічного мислення, виявлення причинно-наслідкових зв'язків» [13, с. 9].

Більше того, певні новітні «віяння» у царині історії війни та її впливу на долю України змушують замислитися і над їх впливом на сферу гуманітарно-інформаційної безпеки держави. У сучасне безпекознавство увійшло вже поняття «організаційної зброї», складовою якої виступають і знаряддя ворожого інформаційно-психологічного впливу. Визначимо лише деякі основні прийоми й методи використання знань та уявлень про минуле, які наявні в арсеналі «організаційної зброї» й застосовуються стосовно до національної (історичної) пам'яті того або іншого народу (суспільства):

- штучна ерозія позитивної, суспільно значущої для життєдіяльності народу та держави пам'яті про минуле;
- вилучення або «перекодування» змістів та світоглядних основ, котрі спираються на колективну пам'ять про минуле;
- впровадження у масову свідомість чужородних тлумачень історії, які ведуть до дезінтеграції державницької організації та суспільного буття народу;
- пряма фальсифікація або приховування історико-документального матеріалу;
- застосування спекулятивних (маніпулятивних) прийомів інтерпретації фактичного матеріалу;
- наполеглива дискредитація (демонізація) історичної спадщини та традицій, ключових фігур вітчизняної історії та інших вагомих елементів історичної пам'яті;
- створення відповідних структур, підготовка, виховання та заохочення «інтелектуального ударного загону» «війни з вітчизняною історією», з одночасними теоретико-методологічним роззброєнням та морально-психологічним спантеличенням гуманітарного професійного пропарку;

- прагнення до деінтелектуалізації, дераціоналізації масової свідомості як головної передумови «перекодування» історичної пам'яті – важливої складової державно-політичної лояльності та національно-культурної (цивілізаційної) ідентичності.

На фоні цього чимала частина українських гуманітаріїв потрапила у *своєрідну структурно-логічну пастку, яка особливо рельєфно дає взнаки на прикладі ставлення до історичної спадщини доби Великої Вітчизняної війни*. Намагання «відмежуватися» від радянського минулого, або подати його виключно в осудному, негативному висвітленні й трактуванні розглядається як знаряддя зміцнення легітимності, «правомірності» досягнення суверенітету. Водночас саме радянська доба заклала у *реальному* міжнародно-правовому, політичному й територіальному вимірах фундаментальні основи буття сучасної України як незалежної держави, і «історико-гуманітарний погром» радянської спадщини (за життя мільйонів цілком достойних громадян колишнього СРСР, передовсім тих, хто переміг гітлеризм та відбудував Україну) загрожує непередбачуваними наслідками для повноцінного існування Української держави та громадянської нації.

На фоні загального занепаду якості освітянської сфери та загрозової для майбутнього народу зневаги до розвитку науки, зарахування освіченості й інтелекту до розряду найменш престижних людських чеснот, спостерігається «методологічна дефіцитність» у вивченні масштабної, багатовимірної проблеми «Війна і доля України». На жаль, вона нерідко компенсується за рахунок:

- політично загостреного, майже механічного (аж до переспіву морально застарілої термінології) запозичення кліше офіційної радянської історичної науки;
- несвідомого, або зацікавленого застосування ідеологем, породжених у горнілі психологічної війни між суспільними системами;
- некритичного перенесення до науково-історичного поля суверенної вже України тих підходів й висновків діаспорних авторів, які зазнали впливу протистояння між еміграційними політичними угрупованнями;
- переходу частини авторів на точку зору й аргументацію, властиву відверто ідеологізованій частині «колег по цеху» у посткомуністичних державах, де ставлення до України та її історії повертається в русло «традиціоналізму» й «вічних геополітичних констант», а то й відвертої ностальгії за великодержавним статусом й перебуванням у складі держав «героїчних предків» українських земель. Зауважимо, що ремствувати з цього приводу навряд чи доцільно – чи не краще українським історикам зрозуміти природність таких трансформацій, адже вони справді набувають невблаганного характеру і переконливо демонструють пере-

вагу істотних державних інтересів, ментальних традицій та ірраціональних шарів історичної пам'яті над абстрактними міркуваннями на кшталт «загальнолюдських цінностей», «нашої та вашої свободи», «невпинного просування демократичних цінностей на посткомуністичному просторі».

Зауважимо, що відбувається і настирливе втручання методології та духу постмодернізму в гуманітарну науку та широку свідомість. Якщо для наукової сфери це загрожує втратою самого *сенсу* наукового пошуку – прагнення науковими методами максимально наблизитися до адекватного *пізнання сутності* явищ минулого, то для суспільної свідомості несе ризик впровадження суцільного морально-етичного релятивізму, втратою орієнтирів духовного буття, цивілізаційної самобутності. З цього приводу влучно висловився історик європейського рівня Я. Дашкевич: «Постмодернізм... в Україні, які і в інших регіонах світу, проявив себе насамперед своєю ідентичною інтелектуальною модою, що стала небезпечною для суспільства не лише національним індиферентизмом, але також застосуванням певного безвідповідального стилю мислення в політиці та економіці» [8, с. 19–20, 24].

Звернімо увагу лише на деякі тривожні властивості, що перешкоджають розвитку вітчизняного наукового історіописання Великої Вітчизняної війни.

1. Відбувається руйнування межі між науково-історичним дослідженням та «белетристикою..., пропагандистською, псевдонауковою агіткою..., мовляв, усі твори мають рівні альтернативні права, а довести істину неможливо» [8, с. 25]. Для вивчення історії України доби війни це обернулося поширенням тез про наявність егоїстичних «національних правд» про історію Другої світової війни, які не підлягають узгодженню науковими методами. Водночас, важко не погодитися з тим, що «всі країни чомусь домагаються, щоб Україна мовчала, коли стосується питань її історії, а от їхні бачення історії нав'язуються нам» [12, с. 60].

2. Спостерігається усунення макроісторії, її витиснення з поля дослідження Великої Вітчизняної війни нескінченним рядом локальних епізодів. Якщо поставити себе на місце молодого людини (яка б мала знати звичаї предків, плекати у собі відчуття гордості за них як складову громадянської свідомості, віри у спроможність історичної творчості свого народу), то їй важко буде скласти логічну картину – а чому ж нацизм був розгромлений? Рідкими темами стають дослідження масштабних військових операцій, організації військової промисловості, дипломатичної історії підведення підсумків війни, багатовимірний аналіз її наслідків для подальшої долі України тощо. Як приклад. Останнім часом набувають все більш широкого застосування методи «історії повсякдення» з її увагою до «малих життєвих світів», застосуванням ме-

тодів соціології, історичної демографії, антропології, соціальної психології (однією із об'єктивних причини цього є прагнення компенсувати неувагу радянської історіографії до ролі пересічної людини в історії).

Що ж стосується історії війни, то задокументовані у процесуально-правовому відношенні факти гітлерівського терору, доробок історичної науки та пам'яті народів-жертв дають більш ніж достатньо підстав для однозначних висновків про можливі перспективи людства й українського народу зокрема. Однак такі макроісторичні висновки зараз просто тонуть у масиві локальних публікацій про «недолугі жертви» у війні, свідомо однобічному акцентуванні на «чужій перемозі» у війні «двох тоталітарних режимів».

3. Поширення (як на «науковому», так і на інформаційно-психологічному рівнях) виключно негативного світобачення усього, що пов'язане із Великою Вітчизняною та Другою світовою війною в цілому. Так, чимало авторів насаджують інтерпретацію справедливої для українського та інших народів СРСР війни як війни «чужої для України», «зіткнення двох тоталітарних режимів», «заміну однієї окупації іншою», концентрують увагу на репресіях, зловживаннях або надмірних втратах Червоної Армії, намагаються «дегероїзувати» її через роздмухування фактів незаконного поводження з цивільним населенням тощо. Доходить до суто аморальних тверджень – наприклад, гітлерівський терор й звірства проти цивільної людності оголошуються наслідком «партизанських провокацій» тощо. Чи можна зрозуміти при такому вибірковому підході усієї багатоманітності непростих історичних явищ?

Зауважимо, що пересічний читач не володіє (і не зобов'язаний володіти) методами пізнання історії на рівні професійного науковця. Відтак «ефектно» подана сумнівна, мозаїчна інформація може в його свідомості набути масштабів всеосяжної та «єдино правдивої картини» велетенського й складного історичного явища – війни.

Це відбувається на фоні замовчення зарубіжною історіографією «незручних» для інших її учасників сторінок Другої світової війни. «Все, що працює на її негативний образ (історії провідних країн Заходу – *Ает.*), – зазначає сучасний історик О. Горянин, – давно й ретельно вилучено, розкладено по полицях, розмазано по монографіях. Якщо в європейських країнах вигідна імпозантна парадна історія завжди «in print», а дошкульні й неприємні факти для цих країн потрібно виловлювати по академічних виданнях, то у нас все чомусь навпаки».

Водночас, «... над тим, щоб налякати нашого громадянина, працюють самі потужні сили, ... щоб аудиторія відчувала себе дискомфортно всередині національної культури». Автор наводить слова слов'янського мислителя XVII ст. Ю. Крижанича, які разуче точно передають різницю

між сучасною західною та вітчизняною пострадянською історіографіями війни: «Не подобає нам самим про себе злословити, а навпаки, слід уважно розібрати, що про нас інші народи говорять, [адже вони] далеко переважають нас у жорстокості, у брехливості, в ересьях, і у всяких пороках й сквернах, і у нашому народі ніколи не бачили такого насильства, підступу, хитрощів, клятвопорушень, які властиві цим народам» [6, с. 57, 96, 124]. Візьмемо хоча проблему «масового колабораціонізму українців». Та ж польська історіографія, в якій ця проблема охоче гіпертрофується, могла б звернути увагу на такі факти: у вермахті служило до 240 тис. поляків (у 1945 р. в арміях західних союзників перебувало не більше 250 тис. поляків) [9].

Перегляд результатів війни зарубіжними державами здійснюється вельми вибірково. Польща, скажімо, воліє не згадувати про те, що у процесі післявоєнного врегулювання вона отримала до 30% сучасної території, і багато в чому – завдяки зусиллям саме радянській дипломатії [21].

Геополітичні та міжнародно-правові акти радянської доби становлять основу територіальної цілісності та легітимності кордонів сучасної України. Сучасне українське суспільство сприймає це як статус-кво, що набув надійного (на свій час) багатостороннього або двостороннього правового фіксації в рамках оформлення міжнародно-правових наслідків Другої світової війни. «Відмежування» від «радянської історії» доби Другої світової війни та доби післявоєнного врегулювання може бути використане радикальними силами сусідніх з Україною держав для того, щоб поставити під сумнів конфігурації західних кордонів України. Зокрема, Ялтинська конференція 1945 р. ухвалила постанову «Про Польщу», що закріпила визнання великими державами приєднання Сх. Галичини до СРСР та УРСР. Угода СРСР з Чехословаччиною від 29 червня 1945 р. передала Закарпаття УРСР та СРСР. УРСР виступала співзасновницею ООН, окремою договірною стороною на Паризькій мирній конференції 1947 р., де закріплено відмову Румунії та Угорщини від територіальних претензій до УРСР.

Відтак для України, її соборності й територіальної цілісності особливо небезпечним є зусилля з «підміни підсумків Другої світової війни на підсумки «холодної війни», спроби «оголошення ялтинської системи тотожній гітлерівській агресії», при цьому «жодні інші зміни європейських кордонів Ялтинсько-Потсдамською системою, крім територіальних рішень на користь СРСР, не викликають сьогодні нездорового інтересу», їх намагаються подати як результат «експансіонізму» сталінського тоталітаризму» [14].

Нині сталінізм оголошується близнюком нацизму. Проте під поняття «сталінізму» (як історичного типу державного управління й

політичного режиму) можна, за бажання, підвести органи влади та управління, Червону армію, тил діючої армії, партизанський рух, дипломатію (зусилля якої забезпечили сучасну соборність українських земель у ході закріплення міжнародно-правових наслідків Перемоги), громадські організації тощо. Не зважають і на різницю потенціалів агресора разом із окупованими західноєвропейськими територіями – з одного боку, та Радянського Союзу, – з іншого, без чого не зрозуміти особливої напруги й тягаря, котрі несли народи СРСР у війні. Зараз важко уявити всю глибину негативних наслідків для міжнародно-правового статусу ототожнення гітлеризму й політичного ладу СРСР, агресора та країн і народів, що стали його жертвами. Можна тільки здогадуватися, яку «скриньку Пандори» ревізійнізму це здатне відкрити.

В якості ілюстрації варто навести випадок зі статтею варшавського професора П. Вечорківського у впливовій газеті «Rzeczpospolita» (28 вересня 2005 р.). «Ми могли б знайти на боці Рейху майже таке місце, як Італія...», – «переграє» історію громадян країни, що зазнала страшних втрат від гітлеризму, – в підсумку ми були б у Москві, де Адольф Гітлер разом із Ридз-Смігли приймав би парад переможних польсько-німецьких військ... Відібрання Західної Білорусі й частини України у радянських республік, Вільнюса у Литви, Тешинської Сілезії у Чехословаччини були актами історичної справедливості». Ще недавно такі слова викликали б шок та відповідну реакцію в Європі, де засудження нацизму й відсутність територіальних претензій розглядаються як обов'язкові атрибути цивілізованості й одна з основних підстав євроінтеграції. Нині ж подібні факти залишаються непоміченими, хоча їхня провокаційна спрямованість очевидна.

4. Надзвичайно важливе явище й поняття «історична пам'ять» трактується вузько, кон'юктуро. Нерідко її зміст зводиться виключно до страждань, поневір'янь замість подання наукового пояснення закономірності тих же самих жертв й утисків людських прав у конкретно-історичній ситуації («історичній пастці»), в якій опинилися народи в роки Другої світової війни. Водночас ігноруються величні прояви народної творчості, бойового духу, патріотизму, військового мистецтва, досягнення у сфері індустрії, науки, культури. Має рацію проф. В. Сергійчук: без ознайомлення «широкого українства з внеском співвітчизників у світову науку, освіту, техніку, культуру... нам буде важко сформуванати національну свідомість нашого народу» [12, с. 12]. Ба більше, нам загрожує втрата адекватного й позитивного взагалі сприйняття історії, самих причин перемоги предків над антилюдською силою нацизму.

На жаль, патріотичні заклики до подолання «меншовартості» українського народу дивним чином уживаються із підривом віри у свою спроможність як дійової особи Історії. Як тут не згадати про запропо-

новане відомим істориком Л. Гумільовим поняття «антисистеми», під якою він розумів стійку спільноту людей з винятково негативним світосприйняттям. Важко не погодитися із думками проф. Н. Нарочницької: «Суспільство втомилосся ставитися із презирством до своєї Вітчизни... Коли нації навіюють, що вона – невдаха світової історії, не здатна ні на що сама й навіть не може засвоїти чужі уроки..., то руки опускаються від відчуття безвихідності. У відповідь – народ, який витискають на узбіччя світової історії, являє демографічну катастрофу, або втрачає природне біблейське почуття – бажання продовження роду» [15, с. 6, 16, 161]. Не варто й говорити, що звитяга українців на фронтах Великої Вітчизняної та Другої світової війни є потужним фактором формування національної пам'яті, інакше її доводиться базувати на сурогатних версіях про «могутню імперію давніх укрів» та іншому псевдоісторичному фентезі.

Отже, аналіз актуальних завдань наукового забезпечення формування політики пам'яті щодо Великої Вітчизняної війни застерігає від методологічно неспроможних спроб штучно розглядати певні періоди історії України (імперський, радянський) як винятково негативні, «втрачений історичний час». Історичний час нерозривний хоча б тому, що не може бути переглянутий сучасниками, котрі можуть дорого заплатити за нерозуміння усієї повноти причинно-наслідкових зв'язків у процесах і подіях минулого. Їхні наслідки були далеко не однозначні і зараз втрачаються саме їх значущі (сприятливі) для розвитку України надбання, і тут реальна загроза ревізії соборності слугує зайвим підтвердженням.

Промовистим є дослідження, проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 1 по 5 квітня 2011 р. в усіх регіонах України (опитано 2009 респондентів віком від 18 років). Показово, що понад дві третини громадян України (70%) вважають День Перемоги великим святом, ще 23,6% опитаних вважають цей день звичайним святом. Не вважають День Перемоги святом лише 4,7% опитаних. Понад 66% опитаних громадян вважають ту війну саме Великою Вітчизняною [20].

Наочними є і результати соціологічного опитування компанії Research&Branding Group щодо святкування громадянами України свята Перемоги (19–29 квітня 2013 р.). Вони засвідчили, що більшість українців (75%) 9 травня збираються святкувати День Перемоги, тоді як 18% жителів країни не святкуватимуть День Перемоги. Думки щодо святкування Дня Перемоги розділилися у жителів Західної України – 50% населення даного регіону збирається святкувати День Перемоги, тоді як 42% – не збирається цього робити. Як звичайний вихідний 9 травня сприймають 13% жителів країни і лише для 3% опитаних 9 травня – звичайний день. Як звичайний вихідний 9 травня найчастіше сприймають жителі Заходу України (28%), молодь до 30 років (19%). Для біль-

шості українців (79%) значимість такого свята як День Перемоги залишилася незмінною [16].

Натомість намагання насадити в історичній пам'яті українського народу виключно негативне, перекручене за допомогою псевдонаукових конструкцій та інформаційно-психологічних технологій бачення сутності й наслідків Великої Вітчизняної війни спрямоване, у кінцевому випадку на:

- руйнацію ментальних основ (передовсім – «національної гордості») українського народу як активного суб'єкта історичної творчості;
- формування у пострадянських народів через прищеплення уявлення про «злочинних предків» (вислів З.Бжежинського) відчуття суспільно-психологічної неповноцінності в інтересах полегшення «вмонтовування» України у глобальні схеми «нового світового порядку»;
- творення (через нівелювання міжнародно-правових результатів Другої світової війни, статусів агресора й жертв агресії) інформаційно-політичних передумов до взяття під сумнів територіальної цілісності суверенної України;
- підживлення суспільно-політичного, регіонального, етноконфесійного протистояння в Україні навколо гострих питань історії війни як довгострокового чинника підтримання нестабільності й пониження дієспроможності України як учасника континентальних та світових міжнародних відносин [ці проблеми докладніше порушувалися нами: 2–4].

Досвід періоду незалежності України свідчить, що кон'юнктурне використання або тенденційне тлумачення історичного матеріалу (у т.ч. – стосовно доби Великої Вітчизняної війни) перетворює його на знаряддя політичного протистояння, розпалення міжнаціональної ворожнечі, ксенофобії, національної або релігійної нетерпимості з боку окремих політичних формувань та громадських організацій, ускладнює діалог між суспільними, національними, регіональними спільнотами, ставить під загрозу збереження громадянської злагоди й територіальної цілісності України, а також відкриває шлях до маніпулювання історичною свідомістю зі сторони зовнішніх сил.

Водночас, бойова й трудова звитяга доби Великої Вітчизняної є класичним прикладом селекції інформаційного наповнення історичної пам'яті самим народом для набуття самоповаги й сил для розвитку. Крім того, в українському суспільстві, яке швидко набуває розшарованості за майновою, регіональною, етнічною ознаками, спільна пам'ять про міжнародну визнану велич Перемоги може стати одним із важелів порятунку надособистісної, консолідуючої свідомості громадян, без якої неможливим є легітимність держави та формування громадянської спільноти.

Список використаних джерел:

1. Веденєєв Д. В. Наукове забезпечення формування політики національної пам'яті в Україні: до питання про визначення принципів, змісту і механізмів реалізації / Д. В. Веденєєв // Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 6. – С. 208–216.

2. Веденєєв Д. Пам'ять про Велику Вітчизняну війну і проблеми забезпечення інформаційної безпеки Української держави / Д. В. Веденєєв // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог: НУОА, 2012. – Вип. 19. – С. 207–221.

3. Веденєєв Д. В. Виклики в гуманітарній сфері України і національна пам'ять / Д. В. Веденєєв // Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 5. – С. 23–36.

4. Веденєєв Д. В. Військова історія як інструмент обстоювання територіальної цілісності Української держави / Д. В. Веденєєв // Воєнна історія Поділля та Буковини. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25–26 листопада 2009. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 413–419.

5. Веденєєв Д. В. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій / Д. В. Веденєєв, О. С. Лисенко // Український історичний журнал. – 2010. – № 3. – С. 4–29.

6. Горянин А. Мифы о России и дух нации / А. Горянин. – М.: Пента График, 2001. – 248 с.

7. Грабовський С. Утопія більшовизму на українських теренах // Україна крізь віки / С. Грабовський. – К.: Ярославів вал, 2000. – С. 97. – 113.

8. Дашкевич Я. Постмодернізм та українська історична наука / Я. Дашкевич // Україна крізь віки. – К.: Ярославів вал, 2000. – С. 12–28.

9. Зарубежное военное обозрение – 2009. – № 12. – С. 101.

10. Зерній Ю. О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики / Ю. О. Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 – С. 71–76.

11. Зиновьев А. Русская трагедія / А. Зиновьев. – М.: Алгоритм, 2007. – 608 с.

12. Історична пам'ять як поле змагань за ідентичність: Матеріали «круглого столу», 22 квітня 2008 р. – К.: НІСД, 2008. – 128 с.

13. Кара-Мурза С. Демонтаж народа / С. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2007. – 704 с.

14. Нарочницкая Н. Европейские фальсификаторы истории – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravmir.ru/evropejskie-falsifikatory-istorii/>

15. Нарочницкая Н. А. Россия и русские в современном мире / Н. Нарочницкая. – М.: Алгоритм, 2009. – 461 с.

16. Пилявець Р. Друга світова війна у суспільній свідомості українського народу: соціологічний вимір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.memory.gov.ua/ua/publication/cont>

17. Солдатенко В. Як не розчинитися у глобалізованому світі: проблеми наукового забезпечення формування політики національної пам'яті

в Україні / В. Солдатенко, Д. Веденєєв // Україна дипломатична. – 2012. – Вип. XIII. – С. 687–715.

18. Солдатенко В. Ф. Проблеми політики національної пам'яті та завдання її наукового забезпечення / В. Солдатенко // Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 1. – С. 7–25.

19. Солдатенко В. Ф. Українському інституту національної пам'яті – наукове спрямування – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/ua/publication/content/1585.htm>

20. Українці вважають День Перемоги дійсно великим святом (опитування) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=162

21. Фененко А. Дискусии с заданным результатом. Пересмотр итогов Второй мировой войны таит угрозы миру / А. Фененко // Независимое военное обозрение. – 2009. – 16 октября.

Веденєєв Д. В. Сохранение памяти о победе в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.: к проблеме научного обеспечения

В статье предлагается авторское видение основных элементов научного обеспечения формирования политики национальной памяти. Автор сосредотачивает внимание на общественно-политическом и духовно-культурном значении сохранения памяти о победе над нацизмом для легитимности, территориальной целостности современной Украины, формирования украинской политической нации. Обращается внимание на пагубность целенаправленных фальсификаций исторического материала для информационной безопасности Украины

Ключевые слова: историческая память, политика национальной памяти, гуманитарная политика, государственное строительство, информационная безопасность

Vedeneev D. V. Preservation of the Memory about the Victory in the Great Patriotic War in 1941–1945: the Problem of Scientific Ensuring

In the article author gives the vision of the basic elements of scientific policy of the national memory formation. Author focuses on the socially-political, spiritually-cultural significance of memory preservation about the victory over Nazism for the legitimacy, territorial integrity of modern Ukraine, Ukrainian political nation formation. The attention is focused on the harmfulness of directed falsifications of historical material for the information security of Ukraine.

Keywords: historical memory, politics of national memory, humanitarian politics, state building, information security.